

Dr Ana BATRIĆEVIĆ
*Institut za kriminološka i
sociološka istraživanja*
Jelena SRNIĆ
*Predsednica Centra za prevenciju kriminala i
postpenalnu pomoć – NEOSTART*

Pregledni članak
UDK: 343.848:343.261-052;
364-86:343.261-052
Primljeno: 18. septembra 2013. god.

ULOGA UDRUŽENJA GRAĐANA U POSTPENALNOM TRETMANU

Postpenalni tretman, kao skup mera i postupaka koji se primenjuju prema osuđeniku nakon izlaska iz penitencijarne ustanove, predstavlja završnu fazu resocijalizacije i igra značajnu ulogu u prevenciji recidivizma. U mnogim pravnim sistemima, aktivnosti koje čine postpenalni tretman prestupnika odvijaju se u saradnji između državnih organa i nevladinih organizacija, dok je u nekim slučajevima njegovo sprovođenje u potpunosti prepušteno civilnom sektoru. U Republici Srbiji je oblast postpenalnog tretmana dugo bila zanemarena, kako u zakonskom tako i u praktičnom smislu, što se negativno odrazilo na stopu recidiva. Ali, novi normativni okvir, posebno Zakon o probaciji, čije usvajanje se očekuje u bliskoj budućnosti, posvećuje značajnu pažnju toj problematici. Autori ovog rada određuju pojam i značaj postpenalnog tretmana, analiziraju postojeće propise relevantne za njegovo sprovođenje u našoj zemlji uopšte, posebno od strane nevladinih organizacija ili u saradnji između državnog i civilnog sektora, i opisuju pozitivne primere postpenalnih programa iz zakonodavstva i prakse drugih zemalja ali i pionirske napore domaćeg civilnog sektora u toj oblasti. Autori takode ističu određene prednosti i nedostatke pre-

puštanja sprovođenja postpenalnog tretmana nevladinim organizacijama i iznose predloge za njegovo unapređenje u skladu sa komparativnim uzorima i međunarodnim i evropskim standardima uz puno uvažavanje ljudskih prava kako prestupnika tako i žrtava krivičnih dela.

Ključne reči: postpenalni tretman, udruženja građana, resocijalizacija, bivši zatvorenici, recidiv.

1. Uvod

Tretman prema osuđeniku i proces njegove resocijalizacije ne završavaju se po izvršenju izrečene kazne zatvora. Naprotiv, taj proces treba da bude nastavljen i nakon izdržane kazne, bez obzira da li je osuđenik uslovno otpušten ili je sve vreme trajanja kazne proveo unutar penitencijarne ustanove. Postpenalni tretman se odvija u dva vida: u obliku unutrašnje pomoći, koja se ogleda u davanju saveta, podsticaja i usmerenja, i spoljne pomoći, koja se sastoji u obezbeđenju materijalne podrške, privremenog smeštaja zaposlenja i rešavanju porodičnih problema.¹ Pomoć i podrška otpuštenim osuđenima nakon izlaska iz ustanove, posebno ako oni nisu u stanju da podmire svoje osnovne egzistencijalne potrebe dužnost su i odgovornost celokupne društvene zajednice. Zbog toga u svetu funkcionišu posebne službe za pružanje pomoći i osnaživanje bivših osuđenika, koje ih ohrabruju da se reintegrišu u zajednicu kao korisni članovi i „raskinu“ sa kriminalnim modelom ponašanja.

Organizovana brigada za osuđenike tokom i posle izdržane kazne zatvora javlja se u Engleskoj u XVIII veku u vidu dobrovoljnog socijalnog rada Elizabete Frej, koja je organizovala nastavu u zatvoru Nju Gejt i nabavljala osuđenima materijal za izradu ruktvorina, i Sare Martin, koja je prevaspitavala osuđenike i podučavala ih knjigovezačkom zanatu i ručnom radu da bi prihode od prodaje tih predmeta koristila za poboljšanje njihovog položaja. U Engleskoj je Centralno udruženje za pomoć otpuštenim osuđenima osnovano 1911. godine, kao državno telo koje je prihvatilo saradnju sa nedržavnim filantropskim organizacijama. Time je omogućeno da svi otpušteni osuđenici budu pod kontrolom jednog centralnog tela, dok su predstavnici različitih udruženja posećivali zavode, učestvovali u analizi slučajeva i pomagali u odlučivanju o uslovnom otpustu. Nakon otpuštanja, osuđenik bi nastavio da

¹ Bošković, M., Radoman, M., *Penologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2002, str. 144.

održava kontakt sa organizacijom u čijoj je nadležnosti, a policijski nadzor bio bi obustavljen dokle god je poštovao uslove. U Francuskoj se od 1946. godine na osnovu odluke Ministarstva pravde osnivaju posebna državna tela – odbori za pomoć i zapošljavanje bivših osuđenika, dok u Holandiji postpenalnu pomoć pružaju verske ustanove. Osobite napore čine i skandinavske zemlje kroz razvoj mreža institucija, edukaciju predstavnika organa socijalnog staranja i finansijske donacije za postpenalni prihvata. U mnogim pravnim sistemima, posebna pažnja se posvećuje razvoju postpenalne pomoći namenjene maloletnim prestupnicima prema kojima je bila primenjena neka od zavodskih vaspitnih mera ili kazna maloletničkog zatvora². Pored državnih organa, u značajnom broju zemalja se u pružanje postpenalne pomoći uključuju i različita udruženja građana, dok je u nekima sprovođenje tog procesa već decenijama u rukama civilnog sektora, što se pokazalo kao naročito delotvorno.

Problematika postpenalnog tretmana je u našem zakonodavstvu i praksi dugo bila zanemarena. Ali nacrti novog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, Zakona o probaciji, kao i Strategije razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji u periodu od 2013. do 2020. godine i Strategije za socijalnu reintegraciju i prihvata osuđenih lica za period od 2012. do 2015. godine, veliku pažnju posvećuju upravo uspostavljanju, sprovođenju i unapređenju mehanizma postpenalnog prihvata. Takva pozitivna promena u skladu je sa primedbama Evropske komisije, Zaštitnika građana i pojedinih nevladinih organizacija koje su u svojim dosadašnjim izveštajima u nekoliko navrata kritikovali postpenalni prihvata u našoj zemlji, ističući da njegove manjkavosti doprinose porastu recidiva.

I postojeći i planirani normativni okviri koji regulišu ovu oblast u našoj zemlji daju dovoljno prostora da se postpenalni tretman sprovodi u saradnji između državnih organa i nevladinog sektora, ali je ta mogućnost ostajala neiskorišćena sve dok se i na ovim prostorima nisu pojavila udruženja građana koja se bave radom sa bivšim osuđenima u cilju njihove socijalne reintegracije. Zbog toga treba razmotriti zakonske uslove za njihov rad, preispitati prednosti i nedostatke prepuštanja postpenalnog prihvata civilnom sektoru, izložiti pozitivne primere iz uporednog prava i izneti predloge za unapređenje i usklađivanje stanja u toj oblasti sa evropskim i svetskim standardima, u cilju suzbijanja recidiva i zaštite društva od kriminaliteta uz poštovanje ljudskih prava prestupnika i žrtava.

Uspostavljanje i funkcionisanje sistema postpenalnog prihvata baziranog na sveobuhvatnom multidisciplinarnom pristupu i saradnji između državnog i civilnog sektora i podršci lokalne zajednice, neophodno je iz više

2 Konstantinović Vilić S., Kostić, M., Penologija, Sven, Niš, 2006, str. 183-184.

razloga. Problemi sa kojima se osuđenici susreću po povratku u slobodnu sredinu po svom broju prevazilaze one na koje nailazi u zatvoru, s tim što je njihova priroda drugačija. Naime, jedan deo osuđenih u toku izdržavanja kazne ne uspeva da se resocijalizuje, kao i okolnost da u nekim ustanovama proces resocijalizacije jednostavno nije prilagođen uslovima na slobodi.³ Svaki osuđenik ima sopstvena lična osećanja u odnosu na dan izlaska iz zatvora. Mnogi su uplašeni, nesigurni, nepoverljivi ili čak rezignirani, pa potkrepljenje postojećih motiva, preusmeravanje istih i otklanjanje demotivirajućih faktora uprkos zatvorskim uslovima i deprivacijama predstavlja izazov za svakog vaspitača, a prava osuđenih, njihova klasifikacija i reklasifikacija, pogodnosti i disciplinske sankcije i mogućnost za uslovni otpust takođe predstavljaju značajne motivirajuće ili demotivirajuće faktore.⁴

Osuđenici se uglavnom plaše promena u porodičnim odnosima, vrednosnog sistema okruženja i novog položaja u njemu, naročito nakon dugog odsustva, nedostatka bilo kakvog oblika pomoći ili prihvata, kao i prisustva socijalne stigme koja će ih sačekati nakon povratka na slobodu. Socijalna sredina uglavnom nema želju ni da se upozna sa problemima osuđenika, a još manje da se na bilo koji način uključuje u njihovo rešavanje. Njemu se po pravilu prikraćuju uloge u socijalnoj sredini koje su mu ranije poveravane, pa osobe iz njegove okoline za zapošljavanje, druženje i zabavu i pre biraju nekog ko nema „etiketu bivšeg osuđenika“. Tako, bivši osuđenik najčešće ostaje ili sam ili „u lošem društvu“, dok zajednica i organi formalne socijalne kontrole svojom nezainteresovanošću doprinose da se on vrati ranijem, kriminalnom modelu ispoljavanja. Pasivno ili čak „neprijateljsko“ ponašanje osuđenikove ranije socijalne sredine, porodice i prijatelja moglo bi se donekle opravdati njihovim strahom, neznanjem i lošim iskustvima, ali, isto takvo držanje predstavnika organa formalne socijalne kontrole (policija, centri za socijalni rad, nacionalna služba za zapošljavanje, itd.) sasvim je neopravdano i nesvrishodno. Oni, zbog poznavanja razornih efekata socijalne stigmatizacije ne bi smeli da dele takve predrasude, već bi trebalo da imaju poseban odnos prema bivšim osuđenim kao marginalizovanim članovima socijalne sredine. Pri tome se od ovih organa ne očekuje da bivšim osuđenim daju prioritet u odnosu na ostale socijalno ugrožene, već samo da postupaju u skladu sa usvojenim zakonskim i podzakonskim aktima, bez diskriminacije.⁵

3 Bošković, M., Radoman, M., Penologija, op. cit.,143.

4 Nikolić, Z., Savremena penologija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2009, str. 261-263.

5 Nikolić, Z., Savremena penologija, op. cit., str. 278-279.

2. Saradnja državnog i nevladinog sektora na postpenalnom tretmanu – zakonski okvir

2.1. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija

Važeći Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije⁶ izričito predviđa da se licu koje je otpušteno sa izdržavanja kazne pruža neophodna pomoć radi njegovog lakšeg uključivanja u život van zavoda (čl. 36). U skladu sa tim, ovaj zakon propisuje da je Zavod za izvršenje krivičnih sankcija dužan da pre otpuštanja osuđenog sa izvršenja kazne zatvora u okviru programa postupanja utvrdi program pružanja pomoći nakon postupanja. Pri tome je naglašeno da u ostvarivanju pružanja ovog oblika pomoći Zavod treba da saraduje sa organizacionom jedinicom u sastavu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, nadležnom za tretman i alternativne sankcije, organom starateljstva, nadležnim prema mestu poslednjeg prebivališta, odnosno, ako osuđeni nije imao prebivalište, prema mestu poslednjeg boravišta osuđenog pre upućivanja na izvršenje kazne zatvora, policijom ili odgovarajućom organizacijom ili udruženjem. Zavod je dužan da pre otpuštanja osuđenog o tome obavesti policiju u mestu prebivališta, odnosno boravišta, kao i sud koji je izrekao kaznu zatvora. Bliži propis o pripremi za otpuštanje i pomoći nakon otpuštanja donosi Ministar nadležan za pravosuđe (član 174).

Iako je u prvom redu posvećena iznalaženju najefikasnijih načina za rešavanje problema prenatrpanosti penitencijarnih ustanova u našoj zemlji, Strategija za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija⁷ u određenoj meri doprinosi i stvaranju normativnih okvira za realizaciju programa postpenalne pomoći. Naime, u okviru aktivnosti kratkoročnog karaktera na normativnom planu, Strategijom je predviđeno usvajanje zakona namenjenih regulisanju izvršenja različitih alternativnih sankcija i mera za koje će biti nadležna probaciona služba. U nadležnosti ove službe spada i dostavljanje u saradnji sa službom za tretman u zavodu sudiji za izvršenje krivičnih sankcija izveštaja o riziku (stepenu rizičnog ponašanja osuđenog na osnovu njegovih psiholoških, socijalnih i zdravstvenih osobenosti, vrste i težine krivičnog dela, visine izrečene kazne, odnosa prema izvršenom krivičnom delu i kazni, ranije osuđivanosti, činjenice da li se prema njemu vodi novi krivični postupak, ponašanja tokom ranijeg izdržavanja kazne), sposobnostima (sposobnost osuđenog da usvoji nova znanja i veštine i mogućnost da prihvati pozitivne

6 Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 72/2009 i 31/2011.

7 Strategija za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija, Službeni glasnik RS, br. 53/2010.

vrednosti i nove obrasce ponašanja) i potrebama (socijalne veštine, sposobnost komunikacije, mogućnost društveno prihvatljivog ponašanja u svakodnevnim situacijama, potreba za stručnim usavršavanjem, obrazovanjem, psihološkom, psihijatrijskom, medicinskom i socijalnom pomoći) osuđenog u postupku u kome se odlučuje o uslovnom ili prevremenom otpustu, kao i vršenje nadzora nad uslovno otpuštenim ili prevremeno otpuštenim licem i dostavljanje izveštaja sudiji za izvršenje krivičnih sankcija⁸.

2.2. Zakon o socijalnoj zaštiti

Zakon o socijalnoj zaštiti⁹ određuje socijalnu zaštitu kao organizovanu društvenu delatnost od javnog interesa čiji je cilj pružanje pomoći i osnaživanje za samostalan i produktivan život u društvu pojedinaca i porodica, kao i sprečavanje nastajanja i otklanjanje posledica socijalne isključenosti (član 2). Kao osnovne ciljeve socijalne zaštite, ovaj zakonski tekst navodi: dostizanje i održavanje minimalne materijalne sigurnosti i nezavisnosti pojedinca u zadovoljavanju životnih potreba, dostupnost usluga i ostvarivanja prava u socijalnoj zaštiti, stvaranje jednakih mogućnosti svih za samostalan život, podsticanje socijalne isključenosti, prevencija zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploatacije i otklanjanje njihovih posledica. Oni se ostvaruju pružanjem usluga socijalne zaštite, ali i drugim aktivnostima usmerenim na predupređivanje, umanjeње ili otklanjanje zavisnosti pojedinaca i porodica od socijalnih službi (član 3).

Pravo na socijalnu zaštitu, koje se obezbeđuje pružanjem usluga socijalne zaštite (podrška i pomoć pojedincu i porodici radi poboljšanja, odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika nepovoljnih životnih okolnosti i stvaranja mogućnosti za samostalan život u društvu) i materijalnom podrškom (radi obezbeđenja egzistencijalnog minimuma i podrške socijalnoj uključenosti), pripada svakom pojedincu i porodici kojima je neophodna društvena pomoć i podrška radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljenje osnovnih životnih potreba (član 4. i 5). Svojsvo korisnika socijalne zaštite može imati državljanin Republike Srbije, a pod određenim uslovima i strani državljani i lica bez državljanstva (član 6). Imajući u vidu činjenicu da su bivši osuđenici zbog svoje kriminalne prošlosti svakodnevno izloženi diskriminaciji socijalnoj stigmatizaciji u najrazličitijim sferama života, posebno treba istaći da Zakon o socijalnoj zaštiti nalaže

⁸ U tom smislu: Kostić, M., Dimovski, D.: Postpenalna pomoć kao oblik tretmana i/ili kriminalno politička mera – prostor i načini njene primene, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, vol 58, br. 1/2011, str. 36.

⁹ Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011.

pružanje usluga socijalne zaštite u skladu sa načelom zabrane diskriminacije. Preciznije govoreći, Zakon zabranjuje diskriminaciju korisnika socijalne zaštite po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porekla, seksualne orijentacije, veroispovesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredeljenja, imovnog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, prirode socijalne isključenosti ili drugog ličnog svojstva (član 25). Formulacija „i drugog ličnog svojstva“ implicira da spisak osnova za diskriminaciju korisnika nije konačan, već da pored pobrojanih, obuhvata i sva druga lična svojstva u koja se upravo može svrstati i okolnost da je neko lice bilo pravnosnažno osuđeno na kaznu zatvora zbog učinjenog krivičnog dela, te da je istu izdržalo u odgovarajućoj ustanovi.

Kao korisnik prava ili usluga socijalne zaštite može se javiti pojedinac ili porodica koja se suočava sa preprekama u zadovoljavanju potreba usled čega ne može da dostigne ili da održi kvalitet života ili koja nema dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a ne može da ih ostvari svojim radom, prihodom od imovine ili iz drugih izvora (član 41. stav 1). Maloletno lice i punoletno lice koje nije navršilo 26 godina života mogu biti korisnici kada im je usled porodičnih ili drugih životnih okolnosti ugroženo zdravlje, bezbednost i razvoj, odnosno ukoliko je izvesno da oni bez podrške sistema socijalne zaštite ne mogu da dostignu optimalni nivo razvoja. U kontekstu pružanja postpenalne pomoći treba istaći da Zakon o socijalnoj zaštiti kao lica koja se naročito smatraju podobnim da se nađu u ulozi korisnika posebno izdvaja ona maloletna lica, odnosno punoletna lica koja nisu navršila 26 godina, koja su u sukobu sa roditeljima, starateljem i zajednicom, koja svojim ponašanjem ugrožavaju sebe i okolinu i koja se suočavaju sa teškoćama zbog zloupotrebe alkohola, droga ili drugih opojnih sredstava (član 41. stav 2. tačke 4. i 5). Poznajući prirodu problema sa kojima se suočavaju bivši osuđenici kada se nađu na slobodi, kao i najčešće obrasce njihovog ponašanja po izlasku iz završne ustanove, može se očekivati da će neki od njih spadati upravo u ovu kategoriju korisnika prava ili usluga socijalne zaštite. Naravno, to ne znači da bivši osuđenici koji spadaju u ovu starosnu kategoriju ne mogu biti korisnici prava ili usluga socijalne zaštite i po nekom drugom osnovu.

Punoletno lice koje je navršilo 26. ali nije navršilo 65, kao i punoletno lice starije od 65 godina, mogu biti korisnici prava ili usluga socijalne zaštite ako su mu blagostanje, bezbednost i produktivan život u društvu ugroženi rizicima usled neke od sledećih okolnosti: starosti, invaliditeta, bolesti, porodičnih i drugih životnih okolnosti. Zakon taksativno nabroja koje okolnosti se smatraju naročito podesnim da dovedu pojedinca u situaciju u kojoj su mu potrebna prava ili usluge socijalne zaštite, što će u slučaju bivših osuđenika po pravilu biti okolnost da se usled društvenih ili drugih prepreka susreću sa funkcionalnim

ograničenjima u jednoj ili više oblasti života, odnosno da se suočavaju sa teškoćama zbog poremećenih odnosa u porodici, zavisnosti od alkohola, droga ili drugih opojnih sredstava ili zbog drugih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja i drugih uzroka (član 41. stav 3. tačke 1. i 3).

Iako bivšim osuđenima u skladu sa opisanim zakonskim odredbama pripada pravo da se, ako ispunjavaju propisane uslove, nađu u ulozi korisnika bilo koje od zakonom predviđenih usluga socijalne zaštite, položaj ove kategorije građana i problemi sa kojima se oni najčešće susreću ukazuju na to da za njih najveći značaj imaju usluge podrške za samostalan život i savetodavno-terapijske usluge, ali, u određenim slučajevima i usluge smeštaja (član 40. stav 1. tačke 3, 4. i 5). Usluge podrške za samostalan život pružaju se pojedincu da bi se njegove mogućnosti za zadovoljenje osnovnih potreba izjednačile s mogućnostima ostalih članova društva, da bi mu se poboljšao kvalitet života i da bi mogao da vodi aktivan i samostalan život u društvu. Obezbeđuje ih jedinica lokalne samouprave, osim ako zakonom nije predviđeno da ih obezbeđuje Republika Srbija (član 45). Savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge pružaju se kao vid pomoći pojedincima i porodicama koje su u krizi, radi unapređivanja porodičnih odnosa, prevazilaženja kriznih situacija i sticanja veština za samostalan i produktivan život u društvu. Ovu vrstu usluga obezbeđuju jedinica lokalne samouprave, autonomna pokrajina, odnosno Republika Srbija (član 46). Usluga smeštaja obezbeđuje se smeštajem korisnika u srodničku, hraniteljsku i drugu porodicu za odrasle i starije (porodični smeštaj), dom za smeštaj korisnika, uključujući male domske zajednice (domski smeštaj), prihvatilište, kao i druge vrste smeštaja, u skladu sa zakonom. I ove usluge obezbeđuje Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave (član 47). Kada se govori o domskom smeštaju odraslih lica treba napomenuti da Zakon o socijalnoj zaštiti zabranjuje da dom za smeštaj odraslih i starijih ima kapacitet veći od 100 korisnika, dok dom za smeštaj dece i mladih ne sme imati više od 50 korisnika (član 54. stav 2), što, imajući u vidu i onako ograničene smeštajne, finansijske i kadrovske kapacitete postojećih ustanova ove vrste, u znatnoj meri ograničava mogućnost za rešavanje problema privremenog smeštaja bivših osuđenika nakon napuštanja zatvora. Budući da se problemi sa kojima se bivši osuđenici susreću javljaju praktično u svim oblastima života, poseban značaj za njihovu resocijalizaciju imaju i takozvane međusektorske usluge, odnosno usluge koje se, zavisno od potreba socijalnih korisnika, mogu pružati istovremeno i kombinovano sa uslugama koje pružaju obrazovne, zdravstvene i druge ustanove. Usklađeno pružanje međusektorskih usluga obezbeđuje se zaključivanjem protokola o saradnji (član 58)

Poseban značaj za uspešnu realizaciju postpenalne pomoći koju bivšim osuđenima pružaju udruženja građana ima odredba Zakona o socijalnoj zaštiti-

ti kojom je predviđena mogućnost saradnje između državnog i nevladinog sektora u pružanju usluga socijalne zaštite uopšte. Njome je propisano da ustanove i drugi oblici organizovanja utvrđeni zakonom koji obavljaju delatnost, odnosno pružaju usluge socijalne zaštite saraduju sa ustanovama predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, zdravstvenim ustanovama, policijom, pravosudnim i drugim državnim organima, organima teritorijalne autonomije, odnosno organima jedinica lokalne samouprave, udruženjima i drugim pravnim i fizičkim licima. Okviri i konkretan način ostvarivanja saradnje u pružanju usluga socijalne zaštite određuju se odredbama sporazuma o saradnji zaključenih između tih subjekata (član 7).

2.3. Zakon o udruženjima

Konačno, za ostvarivanje postpenalnog tretmana bilo u saradnji između ustanova socijalne zaštite i udruženja građana, bilo samostalno od strane nevladinih organizacija značajne su i odredbe Zakona o udruženjima¹⁰, kojim se uređuju uslovi za osnivanje, pravni položaj, upis i brisanje iz registra, članstvo, organi, statusne promene i prestanak postojanja i druga pitanja bitna za rad udruženja građana. Ovaj zakon definiše udruženje kao dobrovoljnu i nevladinu nedobitnu organizaciju zasnovanu na slobodi udruživanja više fizičkih ili pravnih lica, osnovanu radi ostvarivanja i unapređenja određenog zajedničkog ili opšteg cilja i interesa koji nisu zabranjeni Ustavom ili zakonom (član 2. stav 1). Udruženje se osniva i organizuje slobodno i samostalno je u ostvarivanju svojih ciljeva, s tim što njegovi ciljevi i delovanje ne mogu biti usmereni na nasilno rušenje ustavnog poretka i narušavanje teritorijalne celokupnosti Republike Srbije, kršenje zajemčenih ljudskih ili manjinskih prava ili izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti zasnovane na rasnoj, nacionalnoj, verskoj ili drugoj pripadnosti ili opredeljenju, kao i polu, rodu, fizičkim, psihičkim ili drugim karakteristikama i sposobnostima (član 3).

Odredbe Zakona o udruženjima daju sasvim dovoljno prostora za osnivanje i funkcionisanje udruženja građana koja bi se bavila, bilo samostalno bilo u saradnji sa ustanovama socijalne zaštite ili drugim državnim institucijama, pružanjem postpenalne pomoći licima koja su se našla na slobodi nakon izdržane kazne zatvora. Štaviše, njime se stvaraju normativne pretpostavke za podsticaj njihovog rada tako što se propisuje da se sredstva za podsticanje programa ili nedostajućeg dela sredstava za finansiranje programa koje realizuju udruženja, a koji su od javnog interesa obezbeđuju u budžetu Republike Srbije.

¹⁰ Zakon o udruženjima, Službeni glasnik RS, br. 51/2009.

Njih dodeljuje Vlada, odnosno ministarstvo nadležno za oblast u kojoj se ostvaruju osnovni ciljevi udruženja na osnovu sprovedenog javnog konkursa i zaključuje ugovore o realizovanju odobrenih programa. U Zakonu su nabrojani programi za koje se naročito smatra da su od javnog interesa. To su programi u oblasti: socijalne zaštite, boračko-invalidske zaštite, zaštite lica sa invaliditetom, društvene brige o deci, zaštite interno raseljenih lica sa Kosova i Metohije i izbeglica, podsticanje nataliteta, pomoći starima, zdravstvene zaštite, zaštite i promovisanja ljudskih i manjinskih prava, obrazovanja, nauke, kulture, informisanja, zaštite životne sredine, održivog razvoja, zaštite životinja, zaštite potrošača, borbe protiv korupcije, kao i humanitarni programi i drugi programi u kojima udruženje isključivo i neposredno sledi javne potrebe (član 38).

Budući da postpenalni tretman uključuje različite oblike rada sa osuđenim licima, kao što su pružanje psiho-socijalne podrške ovim licima i članovima njihovih porodica, njihovo osnaživanje da se suoče sa izazovima reintegriranja u društvenu zajednicu i da prevaziđu prepreke u sferi obrazovanja, zapošljavanja, socijalnog i porodičnog života, jasno je da delatnosti koje ga čine ispunjavaju uslove da budu svrstane u neke od nabrojanih programa od javnog interesa. Uostalom, sama činjenica da je delatnost udruženja građana koja se bave postpenalnim tretmanom bivših osuđenika usmerena na postizanje njihove što potpunije resocijalizacije, odnosno na njihovo odvracanje od ponovnog ispoljavanja ne samo kriminalnih već i drugih socijalno-patoloških obrazaca ponašanja, kao što su zloupotreba alkohola i opojnih droga, potvrđuje njihovu usmerenost ka ostvarivanju veoma važnog javnog interesa – sprečavanje povrata i, na taj način, suzbijanju kriminaliteta u društvu.

3. Predložene izmene normativnog okvira od značaja za postpenalni tretman

Izmenama normativnog okvira kojim je u Republici Srbiji regulisana oblast izvršenja krivičnih sankcija nastoji se, između ostalog omogućiti implementacija Probacionih pravila Saveta Evrope, usvojenih 2010. godine¹¹.

Nacrt Strategije razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji u periodu od 2013. do 2020. godine¹² predstavlja izraz nastojanja Uprave

11 Recommendation CM/ Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules, adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1575813>, 09.07.2013.

12 Radna verzija Strategije razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji 2013-2020, <http://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/1561/radna-verzija-strategije-razvoja-sistema-izvršenja-krivicnih-sankcija-2013-2020.php>, 05.07.2013.

za izvršenje krivičnih sankcija da doprinese zaštiti društva od kriminaliteta putem poboljšanja uslova u kojima se izvršavaju sankcije, kao i da omogući primenu savremenih saznanja prilikom tretmana osuđenih lica kako bi se ostvarila njihova uspešna reintegracija u društvenu zajednicu i smanjila stopa kriminaliteta.¹³ Kao jednu od prioriternih razvojnih oblasti, Strategija izdvaja i tretman osuđenih, ističući neophodnost primene širokog spektra programa tretmana kao što su terapijski, obrazovni, programi stručnog osposobljavanja i učenja socijalnih veština, koji su usmereni na očuvanje mentalnog i fizičkog zdravlja tokom izvršenja kazne, značaj uticaja na promenu ponašanja osuđenika, stručno osposobljavanje, ali i pripremu za otpust i reintegraciju. Pri tome je istaknuta potreba za obezbeđivanjem konkretnih programa obuke i stručnog osposobljavanja osuđenih lica kako bi stekla i potvrdila svoja znanja i mogućnosti za konstruktivno radno angažovanje za vreme izvršenja kazne, ali i za uspešnu reintegraciju u društvo nakon izvršenja kazne. Status posebne prioriternosti oblasti u okviru ciljeva i zadataka predviđenih Strategijom pripada i problematici alternativnih mera i sankcija i postpenalnog prihvata. U tom smislu, Strategijom je predviđeno širenje kancelarija za alternativne sankcije i tretman i stvaranje uslova za realizaciju postpenalnog tretmana lica nakon izvršene kazne zatvora.¹⁴

U delu Nacrta Strategije posvećenom rešavanju problema u oblasti socijalne reintegracije i prihvata osuđenih lica ističe se da su osnovni razlozi za organizovanje sistema socijalne reintegracije i prihvata osuđenih lica realne društvene potrebe za smanjenjem rizika od recidivizma, koji je obrnuto proporcionalan naporima da se veći deo bivših osuđenika na vreme uspešno reintegriše u društvenu zajednicu. Kao preduslov za uspešnu realizaciju tih nastojanja, istaknuto je organizovanje aktivnosti usmerenih na smanjenje socijalne isključenosti bivših osuđenika. Predviđeno je da se aktivnosti različitih relevantnih aktera u ovoj oblasti objedine pod okriljem probacione službe kao osnovnog nosioca tih delatnosti i koordinatora saradnje između pojedinih sektora. Poslove probacione službe obavljao bi poverenik nadležan prema mestu prebivališta osuđenog. On bi bio zadužen da sastavi program socijalne reintegracije i prihvata sa individualno određenim prioritetima za svako lice, subjekte koji će učestvovati u njegovoj realizaciji, načine pružanja pomoći osuđenom i oblike nadzora nad sprovođenjem programa.¹⁵ U Nacrtu Strategije je istaknuto da u našoj zemlji već postoje osnovni preduslovi za organizovanje sistema socijalne reintegracije i prihvata osuđenih lica. Oni se ostvaruju kroz razvoj aktivnosti

13 Op .cit., 3.

14 Op. cit., 4.

15 Op. cit., 17.

posebnih poverenika zaduženih za izvršenje alternativnih sankcija u okviru posebne organizacione jedinice Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Ali, naglašeno je da one i dalje egzistiraju samo kao mogućnosti koje tek treba iskoristiti, upotpuniti i prilagoditi ostvarenju ciljeva socijalne reintegracije i prihvata bivših osuđenika, kao i da je neophodno omogućiti održivi razvoj tog sistema. Kao osnovna pretpostavka za uspešno funkcionisanje sistema socijalne reintegracije i postpenalnog prihvata istaknuto je usklađeno i povezano delovanje svih subjekata koji se u okviru svojih nadležnosti angažuju u toj oblasti, a u okviru toga, saradnja poverenika sa službama u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i centrima za socijalni rad i sa svim drugim subjektima koji bi naknadno bili uključeni u sistem socijalne reintegracije i postpenalnog prihvata.¹⁶

Detaljnije smernice o tome date su u Nacrtu Strategije za socijalnu reintegraciju i prihvata osuđenih lica za period od 2012. do 2015. godine, koji je nastao kao jedan od rezultata zajedničkog rada Uprave za izvršenje krivičnih sankcija i Misije OEBS-a u Srbiji usmerenog na izradu strateških dokumenata Uprave. Nacrt je predstavljen na javnoj raspravi u novembru 2012. godine, a predviđeno je da bude upućen Ministarstvu pravde i državne uprave koje bi ga u formi zvaničnog dokumenta poslalo Vladi Republike na usvajanje, što bi ga učinilo prvim pravnim aktom koji se na sveobuhvatan i analitički način bavi ovom problematikom i postavlja polazne osnove za uspostavljanje sistema postpenalnog prihvata lica otpuštenih sa izdržavanja kazne u našoj zemlji.¹⁷

Nacrt novog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija¹⁸ predviđa da se licu otpuštenom sa izdržavanja kazne zatvora pruža neophodna pomoć i podrška kako bi se umanjio rizik vršenja novih krivičnih dela (član Nacrt obavezuje zavod za izvršenje krivičnih sankcija da pre otpuštanja osuđenog sa izvršenja kazne zatvora, u okviru programa postupanja, utvrdi program pružanja pomoći osuđenom nakon otpuštanja (član 184. stav 1). Pri tome je naglašeno da zavod u ostvarivanju pružanja postpenalne pomoći saraduje sa odgovarajućom organizacionom jedinicom u okviru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija nadležnom za tretman i alternativne sankcije, organom starateljstva nadležnim prema mestu poslednjeg prebivališta, odnosno boravišta osuđenog pre upućivanja na izvršenje kazne zatvora, kao i sa policijom ili odgovarajućom organizacijom ili

16 Op. cit., 18.

17 Više o tome: Joka, D. (ur.), *Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu*, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2012, 84-85. i *Alternativne sankcije*, Bilten, br. 3/2012, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2013.

18 Radna verzija Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, <http://www.mpravde.gov.rs/obavestjenje/1556/radna-verzija-zakona-o-izvršenju-krivicnih-sankcija.php>, 08.07.2013.

udruženjem (član 184. stav 2.). Iz ove odredbe se može videti da je zakonodavac i u predlogu novog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija zadržao opciju da na sprovođenju postpenalnog tretmana ne budu angažovani samo državni organi, već i druge organizacije i udruženja, koja se u svom radu bave ovom problematikom. Zavodu se i u Nacrtu (kao i u važećem Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija) nalaže da pre otpuštanja osuđenog o tome obavesti policiju u mestu njegovog prebivališta, odnosno boravišta, kao i sud koji mu je izrekao kaznu zatvora (član 184. stav 3). Nacrt predviđa usvajanje posebnog zakona koji bi detaljnije regulisao pripreme za otpuštanje osuđenog i pružanje pomoći osuđenom nakon otpuštanja (član 184. stav 4).

Nacrt Zakona o probaciji izvršenja vanzavodskih sankcija i mera¹⁹ uređuje postupak izvršenja vanzavodskih sankcija i mera izrečenih u krivičnom i prekršajnom postupku koje se izvršavaju u zajednici, propisuje svrhu i sadržaj poslova probacije izvršenja, način izvršenja tih poslova i položaj lica koje je uključeno u probaciju (član 1. stav 1). Osnovni razlog za kreiranje ovog zakonskog predloga jeste nastojanje da se normativni okvir u našoj zemlji relevantan za problematiku probacije uskladi sa Probacionim pravilima Saveta Evrope, odnosno da se omogući njihova implementacija²⁰, a sve to u cilju zaštite društva od kriminaliteta, resocijalizacije učinilaca krivičnih dela i njihove reintegracije u socijalnu zajednicu, ali i radi pružanja pomoći žrtvama krivičnih dela i njihovim porodicama, na šta je skrenuo pažnju i Zaštitnik građana u svom poslednjem godišnjem izveštaju.²¹

Prema Nacrtu, poslovi probacije izvršenja uključuju: praćenje izvršenja obaveza prema odluci javnog tužilaštva u slučaju odlaganja krivičnog gonjenja ili zaključenog sporazuma o priznanju krivičnog dela, praćenje izvršenja mere zabrane napuštanja stana sa ili bez elektronskog nadzora i mere zabrane prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem, organizaciju, sprovođenje i praćenje izvršenja kazne rada u javnom interesu, zaštitnog nadzora kod uslovne osude i kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje, nadzor nad uslovno otpuštenim licem, kao i pružanje podrške i pomoći licu posle izvršene kazne zatvora i druge poslove od značaja za obavljanje poslova prover-

19 Radna verzija Zakona o probaciji izvršenja vanzavodskih sankcija i mera, <http://www.mpravde.gov.rs/files/ZAKON%20O%20PROBACIJI%2013%205-13.doc>, 08.07.2013.

20 Stevović, M. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. godinu, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2013, str. 70.

21 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2012. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, 2013, 44. http://www.ombudsman.rs/attachments/2766_Godi%C5%A1nji%20izve%C5%A1taj%20Za%C5%A1titnika%20graana%20za%202012%20godinu.pdf, 10.07.2013.

avanja (član 5). Obavljanje ovih poslova spada u nadležnost posebne organizacione jedinice Uprave za izvršenje krivičnih sankcija zadužene za tretman i alternativne sankcije pri Ministarstvu pravde i državne uprave. Za poslove probacije izvršenja stvarno je nadležna poverenička kancelarija u organizacionoj jedinici, osnovana za područje teritorijalne nadležnosti jednog ili više viših sudova, dok je mesno nadležan državni službenik iz povereničke kancelarije (poverenik) najbliže mestu prebivališta ili boravišta lica uključenog u probaciju (član 3. stav 1, 2. i 3). Ali, poverenička kancelarija ne obavlja svoje poslove sama već saradujući i razmenjujući relevantne podatke sa drugim državnim organima, naučnim ustanovama, organima lokalne zajednice nevladinim organizacijama i drugim institucijama koje se bave tim poslovima. Radi obavljanja poslova probacije izvršenja, poverenička kancelarija može angažovati stručne radnike ili saradnike i druga lica u svojstvu volontera (član 3. stav 4. i 5). Insistiranjem na saradnji, koordiniranom delovanju i konstantnoj razmeni informacija između poverenika i drugih relevantnih subjekata uključujući i nevladine organizacije, potvrđuje se nastojanje zakonopisca da održi i proširi normativne okvire za angažovanje i udruženja građana na polju pružanja postpenalne pomoći. Time se ujedno potvrđuje njegova rešenost da omogućiti da ova udruženja građana budu uključena u proces sprovođenja postpenalnog tretmana i prepoznata kao potencijalni saradnici, partneri državnih organa na njegovoj realizaciji.

Prema Nacrtu Zakona o probaciji, poverenik prilikom izrade programa za otpust saraduje sa službom tretmana u zavodu, a po potrebi uspostavlja i neposredan kontakt sa osuđenim. Ako služba tretmana proceni da postoji potreba za pružanjem pomoći osuđenom nakon izvršene kazne zatvora, ili ukoliko osuđeni sam zatraži pomoć, poverenik treba da otpočne sa izradom programa prihvata najkasnije u roku od mesec dana pre otpusta (član 57). Ovaj program predstavlja skup mera i postupaka koje se primenjuju u cilju uključivanja otpuštenih osuđenika u život na slobodi. U zavisnosti od potreba ovih lica i konkretnih okolnosti, program mogu sačinjavati različite aktivnosti, kao što su: pružanje pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane, pružanje pomoći u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, davanje saveta prilikom izbora prebivališta ili boravišta i u cilju usklađivanja porodičnih odnosa, pružanje podrške i pomoći prilikom pronalaženja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja, uspostavljanje saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirenje najnužnijih potreba, ali i pružanje drugih oblika pomoći i podrške (član 58. stav 1). Program prihvata izrađuje se na sličan način kao i pojedinačni program postupanja (član 58. stav 2), što znači da ga izrađuje poverenik i to na

osnovu procene ličnosti, ličnih prilika, zdravstvenog stanja, stručnih kvalifikacija, identifikovanja kriminogenih rizika i potreba lica na koje se program odnosi. Program sadrži metode, postupke i rokove za njihovo sprovođenje, nosioce pojedinačnih aktivnosti i ostale podatke od značaja za ispunjenje svrhe probacije izvršenja, odnosno, u ovom slučaju, svrhe postpenalnog prihvata. Program postupanja obavezno mora sadržati preuzete obaveze ili mere određene od strane nadležnog organa, a lice na koje se program odnosi mora biti upoznato sa njegovom sadržinom i prihvatiti ga svojim potpisom. Nakon toga, ono je obavezno da programom utvrđene postupke i mere izvršava (član 9).

4. Postojeće stanje u oblasti postpenalnog tretmana u Srbiji

U Izveštaju o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2009. godinu istaknuto je da je izmenama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija detaljnije regulisana saradnja nadležnih državnih organa u cilju obezbeđivanja postpenalne zaštite, sa ciljem da se omogući postpenalna zaštita i pospeši reintegracija lica u socijalnu sredinu nakon izdržane kazne zatvora.²² Ipak, Izveštaj ne spominje da su preduzeti praktični koraci koji bi omogućili implementaciju tog normativnog okvira.

Prema Izveštaju o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2010. godinu, kontinuirana obuka poverenika Službe za izvršenje alternativnih sankcija (Povereničke službe) predstavljao je jedan od najvažnijih ciljeva Projekta koji je od februara 2008. do septembra 2010. godine finansijski podržavala ambasada Kraljevine Holandije u Beogradu, a implementirala misija OEBS-a u Srbiji u saradnji sa Upravom za izvršenje krivičnih sankcija. Tada je sproveden niz aktivnosti u okviru stručnog usavršavanja poverenika, uključujući i studijsku posetu Probacionoj službi Holandije, gde su učesnici imali mogućnost da se upoznaju sa modalitetima sprovođenja alternativnih sankcija u ovoj zemlji, kao i sa posebnim programima koji za cilj imaju promenu ponašanja osuđenih lica kroz intervencije kojima se utiče na spoznaju i kontrolu negativnih emocija i reakcija i vrši uticaj na one faktore rizika koji su vezani za kriminogeno ponašanje i vršenje krivičnih dela.²³ Iako se iz Izveštaja može zaključiti da je obuka poverenika bila prvenstveno usmerena na sticanje znanja iz oblasti izvršenja alternativnih sankcija, a ne na oblast postpenalnog tretmana, treba naglasiti da je proučavanje programa kojima se utiče na promenu ponašanja osuđenih lica

22 Godišnji izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2009. godinu, 23. <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/izvestaji/>, 09.07.2013.

23 Joka, D. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2010. godinu, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2010, str. 61-62.

značajno ne samo za rad sa njima tokom izvršenja krivičnih sankcija, već i za uspešnu prevenciju njihovog vraćanja kriminalnim modelima ponašanja nakon izdržane kazne. Takođe, u ovom izveštaju je istaknuto da su u saradnji sa misijom OEBS-a u Srbiji izrađena tri podzakonska akta – pravilnika kojima su regulisane pojedine oblasti od značaja za izvršenje krivičnih sankcija²⁴, od kojih Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica²⁵ može doprineti stvaranju povoljnijih uslova za socijalnu reintegraciju bivših osuđenika, budući da je jedan od ciljeva tretmata upravo njihova resocijalizacija. Naime, prema ovom podzakonskom aktu, tretman prema osuđenom obuhvata primenu svih predviđenih aktivnosti – planiranih metoda, tehnika i postupaka, preduzetih sa ciljem da osuđeni usvoji društveno prihvatljiv sistem vrednosti i ovlada veštinama za uspešno uključivanje u zajednicu kako ubuduće ne bi činio krivična dela, a sprovodi se kroz program postupanja, razvrstavanje, naknadno razvrstavanje i pripremu za otpust (član 6).

Od koraka načinjenih u pravcu stvaranja povoljnijih uslova za sprovođenje postpenalnog tretmana u našoj zemlji, Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu spominje izradu Strategije za socijalnu reintegraciju i prihvata osuđenih lica za period od 2012. do 2015. godine, koja je ocenjena veoma pozitivno, budući da predstavlja prvi pravni akt kojim je u našoj zemlji ova problematika regulisana na sveobuhvatan način. U njemu je takođe istaknuto da kancelarije za alternativne sankcije (u čiju nadležnost spada i sprovođenje postpenalnog tretmana) funkcionišu u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Subotici, Valjevu, Somboru i Kragujevcu.²⁶

Najnoviji javnosti dostupan izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, koji se odnosi na 2012. godinu kao osnovnu prepreku za efikasan i kvalitetan rad Odeljenja za tretman i alternativne sankcije, a samim tim i za sprovođenje ne samo alternativnih sankcija, već i postpenalnog tretmana, ističe nedostatak finansijskih sredstava koja bi bila uložena u otvaranje novih kancelarija i prijem novih zaposlenih u cilju poboljšanja kvaliteta obavljanja poslova poverenika, kao i redovnih poslova službenika tretmana. Uprkos tome, u Izveštaju je istaknuto da se planira širenje mreže kancelarija za alternativne sankcije kroz osnivanje 7 novih kancelarija i to u Sremskoj Mitrovici, Požarevcu, Užicu, Leskovcu, Čačku, Smederevu i Pančevu²⁷. Osim toga, navedeno je da je u okviru projekta

24 Joka, D. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2010. godinu, op. cit., 60.

25 Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, Službeni glasnik RS, br. 72/2010.

26 Joka, D. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2012, str. 84-85.

27 Stevović, M. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. godinu, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2013, str. 39.

„Jačanje sistema alternativnih sankcija u Srbiji“, finansiranog od strane Evropske unije, koji se sprovodi od septembra 2011. godine, a planirano je da traje do septembra 2013. godine, pružena podrška Upravi za izvršenje krivičnih sankcija i misiji OEBS-a u njihovom radu na Strategiji za postpenalni prihvata i resocijalizaciju osuđenih lica kako bi se stvorili uslovi za pružanje različitih vidova pomoći ovim licima²⁸. Projekat „Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama Srbije“²⁹ takođe je doprineo stvaranju pogodnijih uslova za postpenalnu reintegraciju osuđenika u socijalnu zajednicu. I ovaj projekat je finansiran od strane Evropske unije, započet je tokom 2011. godine, a planirano je da njegovo sprovođenje u 3 kazneno-popravna zavoda (Požarevac, Sremska Mitrovica i Niš) traje 24 meseca. On predstavlja podršku Upravi za izvršenje krivičnih sankcija za uspostavljanje efikasnog i održivog sistema stručnog obrazovanja osuđenika u zatvorima u Srbiji, a njegov glavni cilj jeste proširenje mogućnosti zapošljavanja bivših osuđenika, čime bi se olakšala njihova resocijalizacija.³⁰ Do prve polovine 2013. godine je ukupno 145 osuđenika uspešno završilo obuke koje se sprovode u tri zatvora. Jedan broj osuđenih lica motivisan je i da nastavi da radi u zatvoru nakon završenih obuka i neki od njih su odmah radno angažovani u zatvorima, što je i jedan od ciljeva projekta.³¹

U posebnom odeljku Redovnog godišnjeg izveštaja Zaštitnika građana za 2012. godinu, posvećenom zaštiti prava lica lišenih slobode, istaknuto je da nedostaci u položaju lica lišenih slobode i kršenje njihovih ljudskih prava potiču iz pojedinačnih odnosa državnih službenika prema ovoj kategoriji građana, nedostataka u organizaciji i funkcionisanju pojedinih ustanova i sistema kao celine, majkavosti ili potpunom odsustvu određenih zakonskih i podzakonskih akata, ali i iz šireg društvenog odnosa prema licima lišenim slobode koji podrazumeva njihovu stigmatizaciju i stav o opravdanosti njihovog lošeg položaja. Pri tome je podvučeno da visoka stopa recidivizma potvrđuje da postojeći sistem izvršenja krivičnih sankcija ne uspeva da postigne svrhu kažnjavanja. Kao jedan od konkretnih primera navode se nedovoljne tretmanske aktivnosti u zatvorima, nefunkcionalno razvrstavanje osuđenika, izostanak delotvorne pripreme za otpust i nepostojanje efikasnog postpenalnog prihvata

28 Stevović, M. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. godinu, op. cit., 70.

29 Više o tome videti na zvaničnoj internet prezentaciji projekta „Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama Srbije“, <http://www.vet-kpz.rs/?m=157>, 09.07.2013.

30 Stevović, M. (ur.): Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. godinu, op. cit., 71.

31 Mogućnosti za obuku i zapošljavanje bivših osuđenika i usklađivanje legislative, Beograd, [http://www.vet-kpz.rs/?m=158&v=96&t=Mogućnosti_za_obuku_i_zapošljavanje_bivših_osuđenika_i_usklađivanje legislative](http://www.vet-kpz.rs/?m=158&v=96&t=Mogućnosti_za_obuku_i_zapošljavanje_bivših_osuđenika_i_usklađivanje_legislative), 09.07.2013.

bivših osuđenika.³² U Izveštaju je takođe podvučeno da postoji potreba za usvajanjem Zakona o probaciji, kao i za unapređenjem postojećih podzakonskih akata kako bi se ostvario intenzivan aktivni tretmanski rad sa osuđenim licima, omogućilo funkcionalno i stimulatивно razvrstavanje i dodeljivanje posebnih prava, sprovodilo delotvorno pripremanje osuđenika za otpust u okviru posebnih otpusnik jedinica i realizovao efikasni postpenalni prihvat koji bi omogućio reintegraciju osuđenika po njihovom otpustu.³³

Osim nedostataka koji se tiču tretmana osuđenika i u zavodima (što se svakako odražava i na način na koji će se oni ponašati nakon otpusta), u Redovnom godišnjem izveštaju Zaštitnika građana za 2011. godinu upozoreno je da socijalna podrška licima lišenim slobode gotovo i ne postoji, te da je njihov položaj dodatno opterećen izostankom socijalne podrške njihovim porodicama, a naročito deci. Programi koji se sačinjavaju radi pružanja socijalne pomoći i podrške osuđenima nakon otpuštanja ocenjeni su kao paušalni, što znači da je osuđeni nakon otpuštanja praktično „prepušten sam sebi“. Time se povećava rizik da će osuđeni, kao lice koje nije adekvatno prilagođeno životu van zavodskih uslova, u najkraćem roku ponovo učiniti krivično delo.³⁴

5. Doprinos udruženja građana realizaciji postpenalnog tretmana – primeri dobre prakse

Volonterske, humanitarne organizacije i njihove aktivnosti u znatnoj meri doprinose prihvatanju osuđenika u okvire društvene zajednice, a, kao što je već istaknuto, u mnogim pravnim sistemima je sprovođenje postpenalnog tretmana u potpunosti prepušteno civilnom sektoru, što se pokazalo kao prilično uspešan potez. Dobar primer takvog postupanja predstavlja Zakon o socijalnoj zaštiti američke države Teksas, koji, regulišući način postupanja sa osuđenima i ostvarivanje njihovih prava i obaveza tokom trajanja kazne zatvora, propisuje da je država obavezna da podrži svaku inicijativu volonterskih organizacija koja je usmerena na sprovođenje različitih programa (poput edukacije, profesionalnog osposobljavanja, umetničkih radionica i lečenja zavisnosti od upotrebe alkohola ili opojnih droga). Posebno mesto među ovim programima zauzimaju oni koji su posvećeni pružanju pomoći osuđenima na njihovom putu od života

32 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2012. godinu, 32-33.

33 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2012. godinu, 44.

34 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2011. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, 2012, 33. <http://www.ombudsman.rs/attachments/Redovan%20godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20građana%20za%202011%20godinu.pdf>, 10.07.2013.

u zatvoru do života na slobodi, a sve to u cilju smanjenja rizika od pojave recidivizma među osuđeničkom populacijom.

U razvijenim zemljama poput Sjedinjenih Američkih Država osmišljavaju se projekti, nekada zasnovani na religijskoj pripadnosti, čiji je cilj ne samo poboljšanje položaje osuđenika u samim kaznenim zavodima, već i unapređenje njihove pripreme da nakon napuštanja ustanove opstanu kao radnici, bračni partneri, roditelji i, uopšte, kao korisni članovi društvene zajednice. Osnovni cilj ovakvih projekata jeste sprečavanje povrata bivših osuđenika, odnosno njihovo odvratanje od ponovnog vršenja krivičnih dela. Jedan od takvih projekata jeste i Projekat H.E.L.P. koji na religijskoj osnovi organizuje *Aleph Institute*, neprofitna nevladina organizacija posvećena, između ostalog, pružanju podrške osuđenicima i njihovim porodicama koji pripadaju jevrejskoj veroispovesti³⁵. Ovaj projekat bio je inspirisan rezultatima istraživanja koje je pokazalo da u Sjedinjenim Američkim Državama raste broj nerehabilitovanih bivših osuđenika koji, kao takvi, postaju deo društvene zajednice. Istraživanje je potvrdilo da većina bivših osuđenika ima želju da „radi nešto dobro“, ali da mnogima nedostaje ideja šta bi to moglo biti. Tako, Projekat H.E.L.P. polazi od pretpostavke da bi program zasnovan na religijskoj osnovi mogao da pomogne osuđenicima da saznaju „šta je to dobro“, kao i da nauče prihvatanje, toleranciju, oprost i razumevanje od onih koji žive u njihovom okruženju i prihvate odgovornost za svoje postupke ne bi li se što uspešnije integrisali u društvenu zajednicu.³⁶

Privatizacija predstavlja izuzetno sporno pitanje u svakoj oblasti javnog sektora u Evropi. U oblasti probacije, neslaganja uglavnom postoje kada su u pitanju razmere u kojima privatni sektor treba da bude uključen u sprovođenje probacije. Iako načelno nije sporno da probacija jeste i treba da ostane duboko ukorenjena u javnom sektoru, u Austriji je sprovođenje probacije već decenijama unazad povereno civilnom sektoru – jednoj jedinoj nevladinoj organizaciji. U pitanju je udruženje „*Neustart*“ ili „*Novi početak*“, osnovano 1957. godine. Ova neprofitna organizacija za probaciju, medijaciju i socijalni rad već decenijama faktički ima neku vrstu monopola na sprovođenje probacionih aktivnosti, i postpenalnog tretmana. U 2010. godini, u ovom udruženju je bilo angažovano 557 stalno zaposlenih i skoro 1000 volontera. Kada je u pitanju struktura korisnika, podaci iz 2010. godine pokazuju da je ova organizacija obezbedila svoje usluge za: 14.176 osuđenih lica na uslovnom otpustu, 96 osuđenih lica pod elektronskim nadzorom, 4.458 bivših zatvorenika koji su otpušteni sa izdržavanja

35 Više o tome videti na: www.aleph-institute.org, 22.05.2013.

36 Konstantinović Vilić S., Kostić, M., Penologija, op. cit., 184-185.

kazne zatvora i 8.200 lica koja su izvršavala kaznu rada u javnom interesu.³⁷ Neustart je neprofitna organizacija koja deluje u oblasti koja mora biti finansirana od strane javnog sektora, a njen prioritet predstavlja obezbeđenje kvalitetnih usluga probacije za dobrobit cele zajednice, kako bi se kroz poboljšanje socijalne situacije i ličnog života korisnika omogućila njihova reintegracija u društvo i redukovao recidivizam. Neustart je tokom svog rada uspeo da izgradi dugu tradiciju socijalnog rada i da razvije niz socijalno konstruktivnih metoda rada sa osuđenima i bivšim osuđenima. U tom smislu, fokus je na omogućavanju bivšim osuđenima da steknu više znanja i veština, kao i na pružanju pomoći ovim licima prilikom prevazilaženja prepreka na koje nailaze nakon otpusta, poput zdravstvenih, finansijskih ili drugih problema³⁸.

Primer efikasne i uspešne saradnje državnog i civilnog sektora na pružanju postpenalne pomoći može se naći i u nemačkom pravnom sistemu. U pitanju je Program Integracije prestupnika na tržište rada (*Integration Straffälliger in Arbeit – ISA*), koji se sprovodi u Nemačkoj od 2009. godine. Finansiran od strane Evropskog Socijalnog fonda, ovaj projekat zajednički sprovode centri za socijalni rad i udruženja za pružanje postpenalne pomoći dva manja grada (Forchajm i Ortenau) pod upravom Zajednice dobrotvornih udruženja Baden Virtemberga. Smisao ovog projekta jeste da se povećaju šanse za integraciju na tržište rada ne samo prestupnika koji su već bili osuđeni, već i onih lica kod kojih postoji rizik od kriminalnog ponašanja i to kroz razvoj i unapređenje njihovih radnih sposobnosti i stabilizovanje njihovog privatnog života. Od aprila 2009. godine, *ESF-ISA* projekat je podržan kroz centar za zapošljavanje u Štuttgartu, u skladu sa odredbom člana 16. Zakona o socijalnoj zaštiti. Od kada ga jo podržao Centar za zapošljavanje u Štuttgartu, u ovaj program je uključeno ukupno 51 lice. U poslednje dve godine, program se sprovodio na različitim lokacijama i uključivao je različite aktivnosti. U zavisnosti od vremenskih prilika, neke aktivnosti odvijale su se u garaži ili na otvorenom prostoru. Mnoge aktivnosti sprovedene su u saradnji sa gradskim i opštinskim vlastima, kao i sa institucijama koje se bave očuvanjem šuma i istorijskim znamenitostima, a uključivale su: rad na održavanju šuma, raščišćavanje terena,

37 Decarpes, P., Durnescu, I., Study regarding the development of an integrated inter-institutional mechanism for the social reintegration of former convicts, Project: The return of former convicts to the labour market and their integration in society, European Social Fund, Sectoral Operational Programme Development of Human Resources 2007-2013, UNDP's Country Program for Romania for 2010-2012, Timisoara, 2012, 23.

38 Više o tome: Neustart Austria: private organization in public probation, publication date: 9-5-2008. <http://www.cep-probation.org/news/65/87/neustart-austria-private-organization-in-public-probation>, 22.07.2013.

čišćenje dečjih igrališta, održavanje istorijskih spomenika, proizvodnja lampi od drveta namenjenih za prodaju na dobrotvornoj božićnoj izložbi, itd.³⁹

U Velikoj Britaniji je rad sa bivšim osuđenima takođe u rukama privatnog sektora. Najveća neprofitna organizacija koja se preko 40 godina bavi ovom problematikom u preko 200 lokalnih zajednica širom Engleske i Velsa je *Nacro*, čiji tim uključuje čak 1.400 zaposlenih i volontera. *Nacro* je jedina organizacija u Velikoj Britaniji koja omogućava korisnicima da joj se obrate putem sos telefonske linije (*Nacro's Resettlement Plus Helpline*) i zatraže savet i pomoć.⁴⁰ Pored sos telefonske linije *Nacro* pruža niz drugih usluga čiji je zajednički cilj suzbijanje kriminaliteta i recidiva u Engleskoj i Velsu. One se realizuju u okviru nekoliko programa: 1) Program prevencije kriminaliteta (*Crime Prevention*), 2) Program rada sa prestupnicima (*Working with Offenders*) i 3) Program postpenalnog prihvata (*Resettlement*). U okviru programa posvećenog postpenalnom prihvatu, *Nacro* radi sa bivšim osuđenima kako bi im pomogao da reše svoje probleme kroz promenu svog ponašanja, podržava ih i pomaže prilikom pronalaženja i zadržavanja smeštaja i asistira im prilikom vraćanja u obrazovni sistem ili na tržište rada.⁴¹ U okviru ove organizacije u Notingemu je osnovana „*Basford House*“ u cilju obezbeđivanja podrške u rešavanju stambenog problema učinilaca najtežih krivičnih dela. „*Basford House*“ postoji od 1990. godine, i do sada je pružila pomoć za više od 550 bivših zatovrenika, uspevajući da njihove probleme uspešno reši u preko 78% slučajeva. O obimu i kvalitetu delatnosti ove organizacije govori podatak da joj se samo u period od marta 2011. do aprila 2012. godine obratilo 40.500 osoba, da je obezbedila smeštaj za 1.200 korisnika, da je za 4.800 osuđenika obezbedila zaključenje ugovora o radu tokom boravka u zatvoru i da je za 1.600 bivših osuđenika obezbedila obrazovanje, zaposlenje ili obuku po izlasku na slobodu.

Dok se u našoj zemlji još uvek sprovode pripreme za sprovođenje postpenalnog prihvata u skladu sa evropskim standardima, pojedine nevladine organizacije u okviru svojih projekata nastoje da pomognu bivšim osuđenima i osuđenima da se što uspešnije reintegrišu u socijalnu sredinu nakon izlaska iz zatvora.

Tako, Viktimološko društvo Srbije uspešno je sprovelo projekat pod nazivom „Ljudska prava žena u zatvoru – zalaganje za žene žrtve koje se nalaze u zatvoru“ u okviru kojeg je ostvaren kontakt sa određenim brojem zatvorenica kojima je pružena emotivna podrška, pravni savet, i ostvarivan rad kroz radion-

39 Decarpes, P., Durnescu, I., Study regarding the development of an integrated inter-institutional mechanism for the social reintegration of former convicts., op. cit., 34.

40 Više o tome: <http://www.nacro.org.uk/who-we-are/>, 05.09.2013.

41 Više o tome videti na: <http://www.nacro.org.uk/what-we-do/>, 30.08.2013.

ice. Prepoznato je da osuđenice na prolaze kroz adekvatnu pripremu za izlazak iz zatvora, te da osećaju strah od manjka podrške na slobodi. Kako bi im se pomoglo da taj problem prevaziđu, odštampana je i podeljena brošura pod nazivom „Šta treba da znate prilikom izlaska iz zatovra?“, sa jasnim i kratkim savetima za rešavanje nedoumica i problema po izlasku iz zatvora. U brošuri se navode teme o kojima bi osuđenice trebalo da razmisle tokom pripreme za slobodu – porodični odnosi i promena u njima usled boravka u zatvoru, moguća očekivanja zatvorenica, kao i načini da sebi pomogne u rešavanju predstojećih problema. Ona sadrži i kontakte institucija kojima moraju ili mogu da se obrate, uključujući i službu Viktimološkog društva zaduženu za neku vrstu postpenalne podrške zatvorenicama u vidu informisanja, pravne pomoći ili emotivne podrške.⁴²

Pionirski naponi u oblasti sprovođenja postpenalnog tretmana od strane nevladinih organizacija u našoj zemlji činjeni su kada je sa radom otpočelo udruženje građana „Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć – NEOSTART“, koje u saradnji sa Crvenim krstom beogradske opštine Palilula od 01. marta 2013. godine, volonterski realizuje projekat pod nazivom „Pravo na šansu“. Aktivnosti u okviru ovog projekta obuhvataju: pružanje emotivne podrške, davanje informacija, upućivanje i pravno savetovanje, u cilju otklanjanja i ublažavanje posledica prizonizacije kod sledećih kategorija lica: osuđenih kojima neposredno predstoji otpust, lica koja su otpuštena sa izdržavanja kazne zatvora i članova njihovih porodica. Tokom prethodnih nekoliko meseci, ovoj organizaciji se obratilo oko 20 osoba, dok se ukupan broj kontakata sa korisnicima putem telefona ili elektronske pošte procenjuje na oko 40. Interesantno je napomenuti da je preko 70% poziva inicirano upravo od strane bivših osuđenika, dok su ostali pozivi učinjeni od strane članova njihovih porodica. Tom prilikom su osuđenici kao najčešće probleme sa kojima se susreću nakon izlaska na slobodu istakli nedostatak sredstava za život i mesta za stanovanje, pribavljanje ličnih dokumenata, kao i probleme u odnosima sa članovima porodice i odbijanje od strane socijalnog okruženja. Stručni tim udruženja „NEOSTART“, koji čine eksperti iz oblasti prevencije i tretmana poremećaja ponašanja, je u skoro svim slučajevima bivšim osuđenima i članovima njihovih porodica pružio emotivnu i psihološku podršku, ali je u nekoliko situacija korisnicima dat i pravni savet, kao i savet u vidu upućivanja na druge nadležne ustanove. Pokazalo se da su članovi porodice najčešće imali potrebu za emotivnom podrškom i savetima kako da se pripreme za povratak svog člana iz zatvora, posebno ako se nalazio na izdržavanju dugotrajne kazne.

42 Više o tome videti na: <http://www.vds.org.rs/RealizovaniProjekti.htm>, 05.09.2013.

Drugi razlozi javljanja bili su dobijanje informacija o institucijama nadležnim za ostvarivanje pojedinih prava i pravnih saveta.⁴³

6. Zaključak

Postpenalni tretman bivših osuđenika igra veoma bitnu ulogu u njihovoj resocijalizaciji. Samim tim, od njegove sadržine, kvaliteta i uspešnosti zavisi i to da li će se bivši osuđenik vratiti kriminalnom modelu ponašanja ili će se reintegrirati u socijalnu zajednicu kao njen korisni član. Zbog toga je izuzetno važno da ova, krajnja faza procesa resocijalizacije bude sprovedena na način koji će omogućiti bivšim osuđenima da steknu podršku, znanja, veštine i sposobnosti da ponovo žive na slobodi i to u skladu sa zakonom. Pripreme za život na slobodi treba da počnu još tokom boravka osuđenog lica u zatvoru, ali se one tu ne smeju završiti, već po izlasku na slobodu treba da budu produžene u formi postpenalnog tretmana. Da li će se raznovrsne aktivnosti od kojih je postpenalni tretman sačinjen sprovoditi od strane državnih organa ili će biti prepuštene civilnom sektoru zavisi od postojećih zakonskih rešenja u svakom pravnom sistemu. Tendencija je, međutim, da se u razvijenim zemljama Zapadne Evrope, kao i u Sjedinjenim Američkim Džavama primena postpenalnog tretmana vrši u saradnji između državnih organa i civilnog sektora ili čak isključivo od strane udruženja građana, odnosno nevladinih organizacija.

Prepuštanje sprovođenja postpenalnog tretmana udruženjima građana ima brojne prednosti i do sada se pokazao kao veoma uspešan na planu suzbijanja recidivizma. On omogućava sprovođenje postpenalnog tretmana na lokalnom nivou i u okvirima lokalne zajednice. Takav tretman je fleksibilan i može se menjati „u hodu“ u skladu sa potrebama korisnika, bez komplikovanih i dugotrajnih administrativnih procedura. Samim tim, raznolikost aktivnosti koje se korisniku tretmana mogu ponuditi je veća, što omogućava potpuniju individualizaciju. Takođe, čini se da je otpor korisnika tretmana manji kada ga umesto državnih organa kao predstavnika formalne socijalne kontrole sprovode udruženja građana koja istupaju na neformalniji i fleksibilniji način, koji pri tome nije ni malo manje efikasan. Bivši osuđenik će tada aktivnosti koje čine postpenalni tretman percipirati kao nešto što se sprovodi u njegovu korist, kao pomoć i podršku koje mu se pružaju, a ne kao od spolja nametnutu obavezu. Takav pristup čini da korisnik tretmana lakše internalizuje vrednosti koje mu se kroz te aktivnosti nastoje usaditi kao ispravne i socijalno prihvatljive i poželjne – odgovornost, empatiju, radne navike, itd. Time se doprinosi njegovoj istinskoj

43 Više o tome videti na: <http://neostart.webs.com/pravo-na-sansu>, 30.08.2013.

resocijalizaciji namesto pukog ispunjavanja obaveza kako bi se ispunili zahtevi „nevidljivog“ i njemu nedostupnog državnog organa oličenog u povereniku.

Kao što je već istaknuto, jedan od preduslova uspešne resocijalizacije jeste legalan izvor prihoda po izlasku na slobodu. Kao dobar primer pripreme za pronalaženje istog može se navesti projekat „Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama Srbije“, kao jedan u nizu projekata iz oblasti reforme pravosuđa koji se u našoj zemlji sprovodi na putu evropskih integracija. Poboljšanje zapošljivosti odraslih lica na izdržavanju, odnosno nakon izdržane kazne zatvora, trebalo bi da doprinese smanjenju stope recidiva, tako što bi ovim licima obezbedilo zakonite izvore prihoda po izlasku na slobodu, te ona ne bi bila primorana da se usled lošeg ekonomskog statusa i nedostatka osnovnih sredstava za život vrate svojim „kriminalnim navikama“. Kako bi se ostvarili ne samo ciljevi ovog konkretnog projekta, već i ciljevi resocijalizacije i reintegracije osuđenika uopšte, potrebno je, sa jedne strane motivisati same osuđenike da traže posao po izlasku iz zatvora a, sa druge, ohrabriti i motivisati poslodavce da iz zaposle. U skladu sa tim, neophodno je raditi na senzibilisanju i edukaciji poslodavaca i njihovom podsticanju da zaposle bivšeg osuđenika i prihvate ga. Značajnu ulogu u tom procesu svakako igra savetnik Nacionalne službe za zapošljavanje, od koga u znatnoj meri zavisi na koji način će bivši osuđenik biti prepoznat na tržištu rada.

Kada je u pitanju sprovođenje postpenalnog tretmana od strane nevladinih organizacija u našoj zemlji, kao pozitivan primer treba podvući angažovanje udruženja građana Neostart, koje se na volonterskoj osnovi bavi pružanjem psihosocijalne, pravne i savetodavne pomoći bivšim osuđenima nakon izlaska iz zatvora, kao i članovima njihovih porodica. Pri tome treba naglasiti da postojeći zakonski okviri daju sasvim dovoljno prostora da se i u našoj zemlji, kao i u svetu postpenalni tretman sprovodi kako u saradnji između državnih organa i civilnog sektora, tako i samostalno, od strane nevladinih organizacija. U tom pravcu ide i set nacрта propisa iz oblasti izvršenja krivičnih sankcija, čije se usvajanje očekuje u bliskoj budućnosti. Ono što je neophodno jeste podizanje svesti javnosti o značaju postpenalnog tretmana kako za socijalnu reintegraciju samog osuđenika, tako i za zaštitu celokupnog društva od kriminaliteta. Zbog toga je jako bitno ulagati konstantne napore kako bi se razbile predrasude o mogućnostima za resocijalizaciju, umanjila socijalna stigmatizacija bivših osuđenika, podstaklo uključivanje zajednice u sprovođenje programa postpenalnog tretmana i uložilo više sredstava, znanja i energije u osnaživanje udruženja građana koja se bave ovom problematikom. Osim ovog udruženja, u našoj zemlji praktično i nema nevladinih organizacija koje pružaju postpenalni prihvati. U tom smislu, udruženja građana su neiskorišćeni potencijal, iako mogu

predstavljati veoma efikasne partnere državnim organima u sprovođenju postpenalnog tretmana, a mogu određene aktivnosti sprovoditi i samostalno, po uzoru na rešenja iz uporednog prava koja su se pokazala kao veoma uspešna.

7. Literatura

- Bošković, M., Radoman, M., Penologija, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2002.
- Decarpes, P., Durnescu, I.: Study regarding the development of an integrated inter-institutional mechanism for the social reintegration of former convicts, Project: The return of former convicts to the labour market and their integration in society, European Social Fund.
- Sectoral Operational Programme Development of Human Resources 2007-2013, UNDP's Country Program for Romania for 2010-2012, Timisoara, 2012.
- Joka, D. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2012.
- Joka, D. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2010. godinu, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2011.
- Konstantinović Vilić S., Kostić, M., Penologija, Sven, Niš, 2006.
- Kostić, M., Dimovski, D., Postpenalna pomoć kao oblik tretmana i/ili kriminalno politička mera – prostor i načini njene primene, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, vol 58, br. 1/2011, str. 23-39.
- Nikolić, Z., Savremena penologija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2009.
- Stevović, M. (ur.), Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. godinu, Ministarstvo pravde Republike Srbije – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2013.

8. Izvori

- Alternativne sankcije, Bilten, br. 3/2012, Ministarstvo pravde Republike Srbije, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Beograd, 2013., http://www.uiks.mpravde.gov.rs/images/Alternativne_Sankcije_bilten_br3.pdf, 08.07.2013.
- Godišnji izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2009. godinu, str. 23, <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/izvestaji/>, 09.07.2013.

- Mogućnosti za obuku i zapošljavanje bivših osuđenika i usklađivanje legislative,
http://www.vetkpz.rs/?m=158&v=96&t=Mogućnosti_za_obuku_i_zapošljavanje_bivših_osuđenika_i_usklađivanje_legislative, 09.07.2013.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 72/2009 i 31/2011.
- Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011.
- Zakon o udruženjima, Službeni glasnik RS, br. 51/2009.
- Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, Službeni glasnik RS, br. 72/2010.
- Radna verzija Strategije razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji 2013-2020., <http://www.mpravde.gov.rs/obavestjenje/1561/radna-verzija-strategije-razvoja-sistema-izvršenja-krivicnih-sankcija-2013-2020.php>, 05.07.2013.
- Radna verzija Zakona o izvršenju krivičnih sankcija,
<http://www.mpravde.gov.rs/obavestjenje/1556/radna-verzija-zakona-o-izvršenju-krivicnih-sankcija.php>, 08.07.2013.
- Radna verzija Zakona o probaciji izvršenja vanzavodskih sankcija i mera,
<http://www.mpravde.gov.rs/files/ZAKON%20O%20PROBACIJI%2013%205-13.doc>, 08.07.2013.
- Recommendation CM/ Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules, adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1575813>, 09.07.2013.
- Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2012. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, 2013.
http://www.ombudsman.rs/attachments/2766_Godi%C5%A1nji%20izve%C5%A1taj%20Za%C5%A1titnika%20graana%20za%202012%20godinu.pdf, 10.07.2013.
- Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2011. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, 2012.
<http://www.ombudsman.rs/attachments/Redovan%20godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20gradjana%20za%202011%20godinu.pdf>, 10.07.2013.
- Strategija za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija, Službeni glasnik RS, br. 53/2010.

Ana BATRIĆEVIĆ, PhD

Research Fellow Institute of Criminological and Sociological Research

Jelena SRNIĆ,

President of NEOSTART-Centre for Crime Prevention and Post-penal Treatment

THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN POST-PENAL TREATMENT

Post-penal treatment, as a set of measures and procedures that are applied after the convict has been released from penitentiary institution, represents the final phase of re-socialization and plays a vital role in the prevention of recidivism. In numerous legal systems, the activities that comprise post-penal treatment of offenders are conducted in cooperation between state bodies and non-governmental institutions, whereas, in some cases, this entire process is transferred to the civil sector. In the Republic of Serbia, the field of post-penal treatment has been neglected for a long time, in legislative as well as in practical sense, which has had a negative impact on the recidivism rate. But, new normative frameworks particularly the Law on Probation, which is expected to be adopted in the near future, dedicate significant attention to this issue. The authors of this paper determine the term and significance of post-penal treatment, analyze existing legal provisions relevant to its enforcement in our country, particularly by non-governmental organizations or in cooperation between state and civil sectors, and describe positive examples of post-penal treatment programs from other countries' legislations and practice as well as pioneer efforts of domestic civil sector in that field. The authors also highlight certain advantages and disadvantages when it comes to the transfer of enforcement of post-penal treatment to non-governmental organizations and give some suggestions for its improvement in accordance with comparative role-models and international and European standards with full respect of human rights of both, offenders as well as victims of criminal offences.

Key words: *post-penal treatment, non-governmental organizations, re-socialization, former prisoners, recidivism.*